

Romeinse kruisiging

Romeinse kruisiging

Ruben van Wingerden

Omslagontwerp: Margreet van de Burgt

Omslagbeeld: Palatijnse graffito, Museo Palatino, Inv. No. 381403

Opmaak binnenwerk: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 94 6456 168 5

e-ISBN 978 94 6456 169 2

NUR 683/704

© 2024 R. van Wingerden / 2024 Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.walburgpers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

Voor Janien

Inhoud

Woord vooraf	11
1 Inleiding	13
1.1 Tijd voor een boek	13
1.2 Ons beeld updaten	15
1.3 Verantwoording	18
1.4 De onderwerpen	20
2 Woorden voor kruisiging: een moeilijk verhaal	23
2.1 Inleiding	23
2.2 Perzië	24
2.3 Seleuciden	26
2.4 Joden	28
2.5 Germanen en Brittanniërs	34
2.6 Griekse terminologie	36
2.7 Latijnse terminologie	38
2.8 Terugblik	41

3	Wie werden er gekruisigd?	45
3.1	Inleiding	45
3.2	Slaafgemaakten	46
3.3	Niet-Romeinen	52
3.4	Gekruisigde Romeinen?	57
3.5	Kruisiging en gender	62
3.6	Gekruisigde dieren	67
4	Archeologie	71
4.1	Inleiding	71
4.2	Jehochanan	72
4.3	Antigonus	74
4.4	Het Gavello-skelet	76
4.5	Kruisiging in Groot-Brittannië	77
4.6	Romeinse afbeeldingen van kruisiging	78
4.7	Lex Puteoli	84
5	Romeinse kruisiging in de praktijk	89
5.1	Inleiding	89
5.2	De weg naar de executieplaats	90
5.3	De kruisiging	96
5.4	De vorm van een kruis	99
5.5	De hoogte van een kruis	102
5.6	De <i>titulus</i>	105
5.7	Wie voerde de kruisiging uit?	106
5.8	Eenmaal aan het kruis	107
5.9	De doodsoorzaak na kruisiging	111
5.10	Werd een gekruisigde begraven?	115
6	Romeinse, Griekse en Joodse percepties van kruisiging	121
6.1	Inleiding	121

6.2	Grieks-Romeinse perspectieven	122
6.3	Joodse perspectieven	138
6.4	Grieks-Romeinse visies op Jezus' kruisiging	146
7	Kruisiging en het Nieuwe Testament	149
7.1	Inleiding	149
7.2	Paulus	152
7.3	Het evangelie van Marcus	157
7.4	Het evangelie van Matteüs	163
7.5	Het evangelie van Lucas	169
7.6	De Handelingen van de Apostelen	174
7.7	Het evangelie naar Johannes	177
7.8	De brief aan de Hebreëen	183
7.9	De eerste brief van Petrus	186
7.10	De Openbaring van Johannes	187
8	Het einde van kruisiging?	189
8.1	Inleiding	189
8.2	Constantijn en de afschaffing van kruisiging	190
8.3	Kruisiging in de zevende en achtste eeuw	193
8.4	Kruisiging in Japan vanaf de zestiende eeuw	194
8.5	Kruisiging in de Wereldoorlogen	196
8.6	Kruisiging vandaag de dag	197
	Nawoord	203
	Gebruikte Nederlandse vertalingen	205
	Gebruikte literatuur	207
	Register	213

Woord vooraf

Dit boek is het resultaat van een jarenlange fascinatie met Romeinse executie door middel van kruisiging. Dit begon tijdens mijn theologieopleiding aan de Vrije Universiteit. Daar raakte ik gefascineerd door de historische achtergrond van Jezus' kruisiging. Wat was kruisiging eigenlijk? Naast mijn promotietraject aan Tilburg University bleef ik daar onderzoek naar doen. De resultaten werden vooral voor een Engelstalig publiek gepubliceerd, maar waarom was er niets in het Nederlands voorhanden? Tijdens mijn promotietraject heeft het idee voor dit schrijven postgevat. Ik ben zeer dankbaar voor de bijdrage van Stichting Amici Almae Matris, waardoor ik een onderzoeksaanstelling van zes maanden aan de Tilburg School of Catholic Theology kreeg om dit boek te schrijven. Wat nu voor u ligt is het resultaat. Natuurlijk ben ik Walburg Pers en in het bijzonder Anja van Leusden dankbaar voor de bereidheid dit boek te publiceren en voor de redactionele ondersteuning.

Ruben van Wingerden
20 november 2023

1 Inleiding

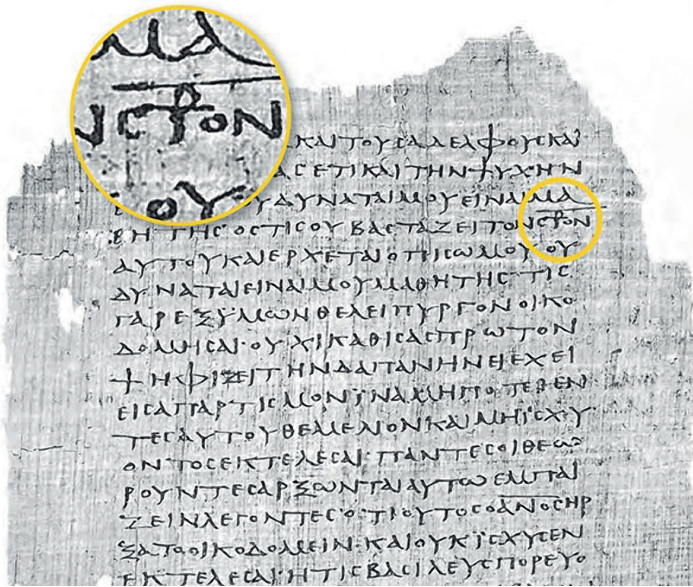
1.1 Tijd voor een boek

Romeinse kruisiging als onderwerp van een boek: waarom zou je daarvoor kiezen? Wat voor nieuws is er nog over te vertellen? Weten we niet alles al? Kort gezegd: daar zijn diverse redenen voor en ja, er zijn nieuwe inzichten. Kruisiging roept één beeld op. Ons cultureel geheugen is vol van Jezus' kruisiging. Dat is ook niet verwonderlijk als we denken aan de immense invloed die het christendom de afgelopen, pakweg, tweeduizend jaar op de samenlevingen in de hele wereld heeft gehad. We hoeven alleen maar te kijken naar de hoeveelheid beeldmateriaal in de verschillende kunsten: schilderijen, etsen, gesneden beelden, crucifixen, films, series, juwelen etc. De wereld van de kunst en architectuur zit vol verwijzingen naar Jezus' kruisiging. Daarbij is het christelijke kruis, met of zonder Jezus, het universele teken voor het christendom. Al deze uitingvormen vertellen een centraal aspect van het christelijk geloof: dat Jezus is gekruisigd. Dat geldt natuurlijk niet alleen in de beeldvorming,

maar is historisch zelfs goed verankerd: Jezus heeft geleefd en is gekruisigd onder het bewind van de Romeinse prefect Pontius Pilatus. Maar, ons beeld van de kruisiging is door het christendom ook wel enigszins beperkt geworden, want Jezus was niet de enige die is gekruisigd; er waren nog vele, vele anderen, zoals we zullen zien. Hoe de aandacht zo naar de gekruisigde Jezus kon gaan, bespreken we niet in dit boek. Wat we doen, is proberen een hernieuwde blik te geven op Romeinse kruisiging, ook al is die zo gekoppeld aan Jezus en hoe hij aan een kruis is afgebeeld.

In dit boek laten we vooral antieke bronnen spreken. Dat zijn vooral overgeleverde antieke teksten en archeologische bronnen. Vanuit kunsthistorisch perspectief is echter veel te zeggen over de verbeelding van kruisiging door schilders en kunstenaars. Wat dat betreft komen we niet los van Jezus en dat is ook niet erg. In dit boek zal ter illustratie van de tekst hier en daar ter verduidelijking een schilderij getoond worden, om te laten zien hoe de kruisiging door schilders werd verbeeld. Een overzicht van de ontwikkeling van de kruisiging in de kunstgeschiedenis is een heel werk op zich en zal zeker ook de moeite waard zijn (zie Jensen 2017), maar is niet de focus van dit boek. Het is wel opvallend dat er in de eerste twee eeuwen van onze jaartelling waarschijnlijk geen afbeeldingen van het kruis of Jezus aan het kruis werden gemaakt, behalve een speciaal teken in bijbelmanuscripten. Er zijn papyri van nieuwtestamentische en vroegchristelijke teksten gevonden, waarin het Griekse woord voor kruis (*stauros*) verkort wordt weergegeven met een speciaal teken, een staurogram.

Zoals we in de afbeelding zien, is het staurogram een samensmelting van de Griekse letters T (*tau*) en ρ (*rho*). In sommige manuscripten van het Nieuwe Testament of andere

Figuur 1 Staurogram in Lucas 14:27; P. Bodmer xv-xv. Bron: Wiki Commons

vroegchristelijke literatuur zien we, wanneer het woord kruis wordt gebruikt, dit teken ervoor in de plaats. Verder werd het kruis pas echt goed afgebeeld aan het begin vierde- vijfde eeuw n.Chr., enkele uitzonderingen daargelaten; meer daarover in het al genoemde boek van Jensen (2017). Een mogelijke reden voor de late ontwikkeling van afbeeldingen van Jezus' kruisiging, is dat kruisiging tot aan de helft van de vierde eeuw nog bestond als executiemethode, en er nog schaamte of ongemak over bestond, óók onder Christenen.

1.2 Ons beeld updaten

Niet alleen de beeldvorming in de kunst, het feit dat het christendom zo prominent aanwezig is in de wereld of de